

Vznik a premeny hraníc Piastovského Poľska

RYSZARD GRZESIK

Hranica bola prítomná v živote človeka od začiatku ľudských dejín. Fungovala v rozličných kontextoch. Ako teritoriálna hranica obmedzovala to, čo je vlastné (svoje), od toho, čo je cudzie, nevlastné (nie svoje). Existovala aj a v duchovnej a spoločenskej sfére. To, čo je za hranicou, vzbudzovalo strach ako doména nečistých síl a zlých duchov. Hranica oddeľovala tiež rôzne sociálne vrstvy, napr. dedinských sedliakov od rytierstva, šľachtu od aristokracie.¹ Najpopulárnejší je jednako teritoriálny rozmer tohto termínu. Ale i pri tomto chápaní hranice musíme poznať jej časovo-priestorový kontext. Niečo iného znamenala hranica v praveku alebo stredoveku, niečo iného dnes. Inak sa rozumie štátna hranica v štátoch Európskej Únie, inak ju rozumeli v komunistickom Československu alebo Poľsku.

Teritoriálna hranica rozdeľuje isté väčšie či menšie sídliskové celky. Dediny, časti štátov, kmene, či celé štáty. Má asi pravdu Bronisław Geremek, ktorý charakterizoval európsku kultúru okolo roku 1000: „Europa kulturalna 1000 roku stanowi zbiorowisko odległych od siebie wysepek. Poszczególne centra promieniowały szeroko, kontaktowały się między sobą, ale granice naturalne – góry, wody, puszcze – tworzyły trudne bariery“ (Kultura 1985, 15). Iste tak vyzeral svet: izolované ostrovy osídlenia, prerušované širokými pásmi hustých lesov, hôr či močiarov, keďže len tieto sa stávali prirodzenými hranicami.

V stredoveku možno pozorovať dve tendencie osídlenia pohraničia. Z jednej strany vnútorné, medzikmeňové hranice boli zrušené vďaka intenzívnej kolonizácii, z druhej externé, medzištátne boli posilnené zásekmi, cieľovo urobenými v hustých lesoch.² Je známe, že v Uhorsku často *gyepű* bola osadená jabľonami, čo sa zachovalo v onomastike. Pre ochranu hranice sa sadili aj husté kroviny, používali sa prirodzené záporny. Doprave ostali len cesty, ktoré sa dali ľahko kontrolovať na špeciálne vystavených úsekoch, bránach. Ich stopy tiež existujú v poľskej, slovenskej či maďarskej onomastike (O úlohe zásekov pozri np. Števík 2001–2002, 57–58, kde ďalšia slovenská literatúra).

Len posilnenie kolonizačnej akcie v 13. a 14. storočí prinieslo osídlenie dávných pohraničných území a stretnutie sa sídliskových vlín idúcich z dvoch susedných štátov. Vtedy došlo k vytvoreniu lineárnej medzištátnej hranice. Myslím si, že s takou situáciou sa stretávame i v prípade severovýchodného Spiša, kde sa v 13. storočí uskutočnil konflikt krakovského biskupstva a ostrihomského arcibiskupstva o desiatky z kostola Najsvätejšej Panny Márie (Števík 2003, 85). Myslím si, že najlepšie vysvetlenie tohto sporu dal v poslednom období Miroslav Števík, ktorý podčiarkol prirodzený charakter stredovekých hraníc. Jeho myšlienka spočíva v tom, že poľská sídlisková vlína porušila túto hranicu a vstúpila na územie, ktoré ležalo v zóne záujmu Uhorského kráľovstva. Preto všetky pápežské rozsudky v prospech Poľska (či tiež krakovského biskupstva) neboli realizované. Uhorsko nakoniec včlenilo Podolíneec do Spišského komitátu.³

Práve otázka Podolínce a jeho okolia budila živé diskusie hlavne v poľskej, slovenskej i v maďarskej historiografii (Grzesik v tlači). Zdá sa, že slovenskí historici poznávajú minulosť stredovekého Poľska hlavné vďaka tejto otázke. Keď sa diskutuje o hraniciach Poľska, slovenskí bádatelia majú zväčša pred očami Podolíneec. A predsa Podolíneec je len malým kúskom hranice piastovského Poľska. I preto chcem venovať pár slov hraniciam Poľska ako celku, aby si nielen slovenskí historici mohli urobiť vlastný názor o význame iných úsekov stredovekej poľskej hranice.

Keď hovoríme o vzniku a formovaní sa štátnej hranice, myslíme samozrejme na štát, na jeho teritórium. Na začiatku treba preto predstaviť východiskové územie, na ktorom sa všetko začalo, potom preskúmať, ako sa štát rozrástol a ako sa menili jeho hranice. Len vtedy sa dá odpovedať na otázku o úlohe daného geografického smeru v politike štátnej expanzie.

Ako je známe, na území ranostredovekého Poľska existovali dve potenciálne štátotvorné centrá. Jedným z nich bolo tzv. Visliansko či, ako sa vravelo v poľskej historiografii, štát Vislanov. O jeho existencii svedčí známy fragment *Života sv. Metoda*, tzv. *Panónskej legendy*, v ktorom čítame o mocnom kniežati sediacom na Vislách, ktorý utláčal kresťanov. Sv. Metod mu predpovedal, že je mu potreba sa pokrstiť, lebo ak neprijme kresťanstvo dobrovoľne, prijme ho v nevoli. A tak sa stalo, dodáva hagiograf (*Žitije Mefodija* 1967, kap. 11, s. 156. Diskusia pozri G. Labuda 1988, 125–151). Z tohto fragmentu možno vyčítať len to, že kdesi nad Vislou existovala akási štátna či kmeňová štruktúra a jej knieža prijal krst, keď sa dostal do nevole počas vojenského pochodu na Veľkú Moravu. Podľa Jerzego Rajmana 2000, 38, knieža mohlo prejsť na Moravu cez územie sliezskych Holešicov a Moravskou Bránou alebo Jablunkovským priesmykom. Vieme tiež, že vislianske osídlenie sa rozprestieralo pozdĺž Visly od Krakova na východ a riedko prechádzalo na juh. Dodnes na juh od Myslenic pri ceste do Tatier existuje dedina Stróža, ktorá poukazuje na rozsah vislianského osídlenia. Len v Sadeckej kotline popri Dunajci vislianské osídlenie dosiahlo až k hlavnému hrebeňu Karpát (Semkowicz 1925, 286–292; Natanson-Leski 1953, 199–200, 202; Rajman 2000, 38).

Blízkosť Veľkej Moravy, a potom česká expanzia na východ spôsobili, že vislianska štátnosť sa nemohla rozvinúť (Tymieniecki 1961, 35–38; Kurnatowska 2001, 91). Preto sa štátotvorným centrom stal štát Poľanov. Žili na poľadovcových teritóriách dnešného stredozápadného Poľska, na území dosť rovinatom, ale z mnohými pahorkami a jazerami, v roľníckej krajine s málo úrodnými poľadovcovými pôdami. Dynastia Piastovcov, ktorá vládla týmto kmeňom, podľa poslednej hypotézy pochádzala z hradu Giecz, v ktorom, ako jedným z dvoch veľkopoľských hradov (podľa H. Kóčky-Krenz v r. 2003 odkryto stopy válov z konce 9. stor. na poznanskom Ostrove Tumskom, informácie dotiaľ nepublikované), boli odkryté archeologické vrstvy datované do 9. storočia. Iná hypotéza vraví o pôvode Piastovcov z hradiska v Grzybowie vedľa Wrześni, ktoré je najväčšie vo Veľkopoľsku s plochou okolo 2 ha.⁴ V centre piastovských domén ležalo Hniezdno/Gniezno, ktoré plnilo náboženskú i ideovú funkciu. V severnej časti Wzgórza Lecha boli najdené stopy pohanského mesta obiet (Kurnatowska 2000, 105–106; Labuda 2002, 154–155). Kmeňový štát Piastovcov rýchlo začal svoju expanziu v dvoch smeroch: na severovýchod a na západ. Prvou etapou bolo obsadenie štátu Goplanov, o ktorom *Bavorský geograf* písal, že mal 400 hradov. Nejasné dynastické *Legendy o Popielovi a Piastovi* sú najskôr zviazané s týmito nedochovanými kmeňovými vojnami (Proti tomu názoru vystupuje Kurnatowska 2000, 103, názor akceptuje Tyszkiewicz 2003, 27). Druhý smer, západný, je lepšie dokumentovaný archeologickými výskumami posledných rokov. Umožňuje nakresliť novú mapu včasnopiastovského osídlenia západného Veľkopoľska. Ukázalo sa, že v západnom a juhozápadnom Veľkopoľsku existovali staré hrádky, ktoré boli zničené v 20.–40. rokoch 9. stor. Je to materiálny doklad Piastovskej expanzie. Jej dôsledkom, okrem iného, bolo vybudovanie hradu Poznań nad riekou Warta/Warta (Kóčka-Krenz 2003, 7–10) a to na križovatke obchodných krajinských ciest.

Piastovská expanzia siahala ďalej – na severovýchode obsadila Mazovsko, Východné Pomoransko (Pomorze), ktoré si ale jednako udržalo, ako sa zdá, vlastných vladárov, a to vo funkcii piastovských úradníkov. Ne je vylúčené, že pomoranské kniežatá boli spríbuznené s Piastovcami, ako to sugeruje poľská, svätovojeťská legenda *Tempore illo* z konca 12. stor. (viac Grzesik 1993; Labuda 2002, 136–137; Tyszkiewicz 2003, 28). Na západe teritoriálny rozvoj poľského štátu siahal tiež do Pomoranska., kde jestvovali bohaté mestské a obchodné republiky: Štetín (Szczecin) a Volin (Wolin), čo správne podčiarknuje Kurnatowska 2001,

93. Prvé zmienky o štáte Mieška sú spojené s vojnou o Pomoransko, kam siahali aj záujmy saského markgrófa Vichmana. Mieško zvíťazil a zachránil svoj úspech aj v bitke pod Cedyňou v roku 972. O tom, že Pomoransko vtedy patrilo Poľsku svedčí i erigovanie poľského biskupstva v Kolobrehu (Kolobrzeg) v roku 1000 (celú politiku Mieszka I. charakterizoval Labuda 2002).

Prečo expanzia poľského štátu smerovala na sever? Na pribaltských pobrežiach ležali bohaté mestá a prístavy, ktoré mohli zjednodušiť obchodnú výmenu so svetom. Geografická osídlenia upozorňujú na význam hydrografickej siete pre formovanie stredovekých hraníc. Poľsko je organicky previazané z povodím Odry a Visly, preto sa netreba čudovať, že vládár stredného toku Varty, najväčšieho prítoku Odry, chcel opanovať jej ústie, a to napriek tomu, že Západné Pomoransko bolo oddelované od Poľska širokým pásmom pustatín (púšť, močiare, poľadovcové pahorky).⁵ Táto izolovanosť tiež bola príčinou, prečo sa Západné Pomoransko nezintegrovalo s ostatnými poľskými krajinami. Už roku 1013 počujeme o smrti kolobřežského biskupa Reinberna v ruskej väznici, z čoho bádatelia odvodzujú hypotézu o páde diecézy, podľa Andrzeja Wędzkiego okolo roku 1007 (Wędzki 1970–1973, 486).

Pri Poľsku zostalo Východné Pomoransko, ktoré bolo prístupnejšie dolinou Visly, a vďaka tomu ľahšie integrovateľné. Východné Pomoransko vytrvalo v štátnom spojení s Poľskom do veľkej krízy včasnopiastovskej monarchie v 30-tych rokoch 11. storočia. Vtedy sa odtrhlo od iných poľských krajín a v aliancii s Mazovskom a Pruskom vystupovalo proti zjednotenej politike Kazimíra Obnoviteľa. V roku 1046 na dvor cisára Henricha III. prišli kniežatá Poľska Kazimír, Česka Břetislav a Pomoranska Zemuzil, to znamená Ziemomysł. *Altajské analý* píše o nich ako o seberovných. Henrich chcel ich zmierenie, v čom nebol úspešný.⁶

Z poľsko-pomoranskými vojnami je zviazaná aj epizóda z uhorských dejín. Z *Kroniky Šimona z Kézy a Kronikárskej kompilácie zo 14. storočia* vieme, že traja synovia Vazula utiekli pred hnevom sv. Štefana do Česka, a potom do Poľska. Tam Belo porazil pomoranské knieža, vďaka čomu Pomoransko pričlenili do Poľska. Zdá sa, že šlo alebo o panovníka Východného Pomoranska, alebo len jeho južnej časti.⁷ Jednako Pomoransko nevydržalo dlho v Poľsku. Už za Boleslava Smelého počujeme, že počas jeho pochodu do Česka v 60-tych rokoch 11. stor., stratil kontrolu nad pomoranskými krajinami. Problém rozšírenia kontroly nad Pomoransom bol hlavným problémom Vladislava Hermana a Boleslava Krivoustého, ktorý konečne pričlenil Východné Pomoransko a Západné donútil vzdať mu hold. Ďalšie osudy týchto dvoch častí krajiny boli rôzne (Historia Pomorza 1 a ďalšie zväzky). Západné Pomoransko vytvorilo vlastný štát z domácou dynastiou. Jej zväzok s Poľskom bol slabý, oproti tomu tu čoraz viac vzrastal význam Brandenburska. Domáca dynastia sa udržala až do 17. stor. Vtedy, po jej vymretí, pomoranské územie bolo včlenené do Brandenburska, ktoré sa stalo vzápätí Pruským kráľovstvom. O svoje osudy sa potom delilo s Pruskom, respektíve Nemeckom až do jari roku 1945, keď bolo pričlenené do Poľska ako „stará piastovská krajina“.

Vo Východnom Pomoransku v dobe stredovekého členenia Poľska vládla celý čas domáca dynastia, ktorá bola subordinovaná krakovskému *princepsovi* (kniežatu). Oslabenie vlády kniežata umožnila samostatnosť gdanských kniežat, ktorí sa stali účastníkmi vnútorného života Poľska s tými istými právami ako piastovské kniežatá. Aby sme porozumeli ďalšej histórii tohto regiónu, musíme povedať pár slov o severovýchodnom smere piastovskej expanzie, o Prusku, ktoré ležalo na východ od Visly (o hranici medzi Pomoransom a Pruskom pozri Biskup, Labuda 1986, 80–83).

O tom, že už najstarší Piastovci snúvali o podmanení Pruska, svedčí to, že Boleslav Chrabrý vyslal sv. Vojtecha na misiu do tejto krajiny. Z opisu jej priebehu vieme, že tam existovali propoľské sily, ktoré chceli prijať krst a zviazať svoj osud s Poľskom. Jednako Prusko ako celok nebolo ešte jedinou politickou organizáciou. Sv. Vojtech bol umučený, a na jeho relikviách bola založená poľská cirkevná metropola. O ďalších pochodoch proti Prusom počujeme len v 12. storočí, keď priberajú ideovú podobu krížových výprav (Star-

nawska 1999, 181–203; Gładysz 2002, 91–97, ktorý polemizuje s názorom, že pochod v roku 1147 bol krížovou výpravou). Výpravy do Pruska a pruské protivýpady do Mazovska a Východného Pomoranska trvali počas celého 12. a začiatku 13. storočia. V r. 1226 mazovské knieža Konrád, pozval do krajiny (vtedy aktuálne bezdomovcov) nemeckých rytierov. Túžil aby mu pomohli v boju proti pohanom. Aj tu sa história Poľska spája s dejinami Uhorska. Križiaci totiž v r. 1211 dostali od Ondreja II donáciu *in terra Borsia*, tj. v Brašovskom kraji v juhovýchodnej časti Sedmohradska, kde začali intenzívnou kolonizačnú akciu a výstavbu hradov. Papežská bulla z r. 1224 brala ich zeme *in ius et proprietatem beati Petri*, čo znamenalo jej vylúčenie spod vlády uhorského kráľa. Vďaka energetickej protiakkcii Ondreja križiaci museli Sedmohradsko opustiť. No a vtedy prišlo pozvanie z Poľska. Konrád im daroval Kujavsku patriacu Chełmskú zem a to ako bázu pre kristianizáciu Prusov. Vďaka dobrej diplomacii a privilegiam i falšovaniu listín križiaci nakoniec zaujali pruské krajiny pre seba. Rozvinuli tu intenzívnu kolonizáciu, budovali hrady. Tento fakt má svoje konsekvencie dodnes a to v kultúrnej krajine i v politických dejinách. Križiacky štát bol veľmi dobrou administratívnou i hospodárskou organizáciou, ktorá začala hrať významnou rolu v strednej Európe. Chýbal jej jednako prístup k moru. Boj oň zvedli s pomoranskými kniežatami. Po smrti Mestwina II., posledného panovníka z východopomoranskej dynastie, sa jeho dedičom stal Przemysl II., veľkopolské knieža, a vzápätí aj kráľ Poľska. Východné Pomoransko sa stalo integrálnou súčasťou Poľska, bolo ňou aj za vlády Václava II. z dynastie Přemyslovcov i Vladislava Lokietka. V r. 1308 križiaci, pozvaní na pomoc Gdansku, obliehanému Brandenburgami, zaujali mesto. Už z neho neodišli. Začal tak dlhý, dvesto rokov trvajúci konflikt s Poľskom. Otázka križiakov sa stala jedným z najvážnejších problémov neskoropiastovskej i jagelovskej monarchie. Jej dôsledkom bola politická únia s Litvou, ktorá silnela, až došlo k vzniku spoločného poľsko-litovského štátu, Rzeczpospolitej, jedného z najsilnejších štátov Európy. Východné Pomoransko, ako tzv. Kráľovské Prusko, sa vrátilo do Poľska až v r. 1454, na začiatku trinásťročnej vojny. Územie bývalého Pruska, ktoré po druhom Toruňskom mieri zostalo križiakom, sa stalo v r. 1525 dedičným, svetským kniežatstvom Hohenzollerovcov. Zostalo ale lenom Poľska. Po jeho spojení z Brandenburskom a získaním samostatnosti od oslabeného Poľska v polovici 17. stor. v Kráľovci (Königsberg, Kaliningrad) bolo proklamované konštituovanie kráľovstva, ktoré sa počas 18. a 19. storočia stalo jedným z hlavných nemeckých štátov. V r. 1871 ono zjednotilo Nemecko. Východné Prusko existovalo do r. 1945, keď po druhej svetovej vojne bolo rozdelené na väčšiu poľskú časť a menšiu ruskú s Kaliningradom.⁸ Takto k Poľsku pribudlo časť území, ktoré počas 1000 rokov boli predmetom poľských politických záujmov.

Ale keď sme už spomenuli moderné Rusko, treba pamätať, že z Rusmi mali Poliaci tiež úzke styky od najstaršieho obdobia. Často obe krajiny spájala aliancia. Poľským kniežatám pritom nevadilo, že Rusi boli schizmatikmi⁹ a naopak. Ruské oddiely pomáhali Poliakom vo vojenských výpravách, poľské viackrát bojovali na Rusi.¹⁰ Prvú zmienku o spoločnej hranici prináša pod r. 981 *Povest vremennyh let*, ktorá píše: *Ide Volodimer k ljachom i zaja grady ich, Peremyšl, Červen i iny grady, iže suť i do sego dne pod Rus'ju* (*Povest Vremennyh Let*, 58 s. a. 6489 = 981). Táto zmienka vyvolala živú diskusiu o tom, komu dané teritórium patrilo a pokiaľ siahalo. Podľa novších názorov (npr. Gerarda Labudy 1988, 167–211) ide o kmeň Lendzanov (Łędzian), ktorý bývali na východ od Vislanov a susedili z Rusmi. Obývali územie medzi Przemyslom a Czerwienuiom nad Bugom, v tzv. Červien-ských hradoch. Toto teritórium prechádzalo z rúk do rúk. Je známe, že v Przemysli bolo vykopané piastovské palatium, zviazané s aktivitami Boleslava Chrabrého (Rodzińska-Choraży 1996, 133–149). V 11. storočí potom hrad patrila jednak Poľsku, jednak Rusi. Konečné od pádu Boleslava II. Smelého/Štedrého Przemysl a Červienké hrady patrili už len Rusi. Vtedy sa vytvorila lineárna hranica, podľa Michała Parczewského rozdeľujúca bývalé teritórium Lendzanov. Hranica bola umelá, ale trvalá, prebiehala od Nízkych Beskýd na východ od Duklianskeho priesmyku tokom Jasiołky, rozdieľovala husté osídlenie medzi Jaslom (Jasło) a Sanokom a vyúsťovala do Visloky a Sandomierskej púšte; ďalej na sever

potom geografickou hranicou medzi povodím Bugu a Veprou (Wieprz). Poľsko tu utrpelo isté územné straty. Hranica nešla pásmom bývalých lendzanských zásekov. V tejto podobe však vytrvala do rokov 1340–1349, keď haličské územia, známe ako tzv. Červená Rus, prešli pod vládu piastovského Poľska (tak Parczewski 1996, 76–77. Z dávnejších prác porov. Korduba 1925, 159–245). Až do 18. storočia potom bývala hranica čitateľná i v administratívnom členení Rzeczpospolitej.

Kmen Lendzanov, podľa najpravdepodobnejších názorov, v období Mieška I. bol súčasťou Česka. To smeruje našu pozornosť na južnú a západnú hranicu Poľska. Ako som už podčiarkol, Poľsko bol štát, ktorý vznikol v povodí Odry a Visly. Opísali sme jeho expanziu na sever. Ale jeho expanzia smerovala tiež na juh, do horného toku Visly, Varty a Odry (Kurnatowska 2001, 93). Zhodou okolností nastala v čase oslabenia českého štátu (koniec života Boleslava II.). Jeho prvým vážnym oslabením bolo už vyššie zmienené zaujatie „ljašských“ zemí Rusinmi. Potom prišiel čas Poliakov. Obsadili Sandomiersku a Krakovskú krajinu. Nakoniec Česko stratilo i Sliezsko. Všetky tieto krajiny ležali z českého pohľadu „za horami“, boli len slabo previazané z krajinami Čiech a Moravy. Z poľského hľadiska však boli súčasťou poľskej ekumeny, veľmi dobre prístupné a nechránené terénnymi prekážkami.

Vďaka pričleneniu oboch krajín poľská hranica dosiahla líniu Sudetov a Karpát, do hranice sliezskeho respektíve vislianského osídlenia. Boleslav Chrabrý sa však neuspokojil s územím, ktoré ovládol ešte jeho otec. Kontinuoval južnú expanziu a zaujal Moravu, ba dočasne aj Čechy, ktoré si jednako podržal len rok. Za to Morava podľa všetkého vydržala pri Poľsku až do krízy v 30-tych rokoch 11. storočia (Češi a Poláci v minulosti, 44–47 – L. Havlík, H. Bulín). Ako bývala česká doména pod poľskú vládu prešla aj *terra Uuag* inak známa z falza zakladateľskej listiny pre Pražské biskupstvo, ktorého vzorovú interpretáciu dal G. Labuda 1988, 228–237 (*terra Uuag*). Bolo to Považie, ktoré muselo siahať až po Dunaj. Majú teda pravdu tie pramene, ktoré píšú, že poľské hranice s Uhorskom siahali až k Dunaju. Ich prehľad podávam v monografii: Grzesik 2003. Len chybné ukazujú, že vydobyté boli od Uhrov. V skutočnosti však na Čechoch. Myslím si, že dobrou dobou pre stratu týchto územných výdobytkov bola kríza poľského štátu v spomenutých 30-tych rokoch 11. storočia, keď sa poľský štát začal rozpadáť. Odpadli vtedy nielen južné časti, ale aj i západné, tzn. Lužicko a Miľsko, ktoré tiež boli obsadené Boleslavom Chrabrým.

Kríza Poľska mala ďalekosiahle dôsledky. Popri teritoriálnych stratách, ktoré sa ukázali ako definitívne, to znamená, že tieto krajiny sa už nikdy nevrátili do Poľska; prišlo aj k zničeniu dovtedajšieho centra štátu, Veľkopoľska. Jeho miesto rýchlo nahradilo Malopoľsko, to znamená tá krajina, ktorá bola ovládnutá Poľskom ešte za ľudskej pamäti, no ktorá mala svoj význam už za Chrabrého.¹¹ Hlavným mestom Poľska sa tak stal Krakov, čo podčiarknuje Labuda 1998. Celý štát mal potom dve jadrá: Veľko- a Malopoľsko. Tie isté, z ktorých sa neskôr znovukonštituovalo Kráľovstvo Vladislava Lokietka.

Sliezsko, iná významná krajina, bola počas celého 11. storočia predmetom sporu medzi Čechami a Poliakmi. Ešte Boleslav Krivoustý musel zaň platiť českým panovníkom tribút. Plné uznanie poľskej vlády nastalo len v 12. storočí. Blízke Čechy boli politicky, kultúrne a hospodársky atraktívnou krajinou. Ne div, že v 13. storočí slabé sliezske kniežatá stále častejšie a častejšie hľadali oporu v českej „opatre“. Od konca 13. storočia začali skladať hold českým kráľom. Takto počas 14. storočia Sliezsko nenápadne vystúpilo spod vlády Poľska a ako krajina sa stalo súčasťou Koruny sv. Václava i ďalej sa delilo o jej osudy. Len v 18. storočí, počas vojny o rakúske dedičstvo, Sliezsko zostalo zaujaté vojskami Fridricha Veľkého z Pruska. Jeho väčšia časť bola včlenená do Pruského kráľovstva a takto i do Nemecka a to až do konca prvej svetovej vojny, keď sa jeho východná časť, ako Horné Sliezsko vrátilo do Poľska. Celé Sliezsko sa vrátilo do Poľska až po druhej svetovej vojne.¹² Južné časti tejto krajiny, ktoré neovládal Fridrich, zostali pod habsburskou vládou, a po prvej svetovej vojne sa stali súčasťou Československa.

Sliezsko nebolo jedinou územnou stratou stredovekého Poľska. Na západe v 13. storočí

Poľsko stratilo ešte Lubušskú zem, ktorú sliezski Piastovci dali brandenburským markgrófam. Kolonizačná akcia, ktorú viedli sa pričínila o to, že na veľkopoľsko-pomoranskom pohraničí vznikla tzv. Nová Marka, ktorá po zaujatí Východného Pomoranska križakmi vytvorila spoločnú hranicu. Nová Marka oddeľovala Veľkopoľsko od väčšiny Západného Pomoranska i od Odry. Poľsko-brandenburská hranica, ktorá sa ustálila v 13.–14. storočí, pretrvala až do rozdelenia Poľska (Labuda 1974, 80–84).

Ako vidíme, najväčšie straty malo Poľsko na západnej hranici, kde stratilo na viac ako 500 rokov prístup k Odre. Obmedzilo to možnosti rozvoja Veľkopoľska, prvého historického centra štátu. Hlavnou poľskou riekou sa stala Visla. Straty na severe sa podarilo čiastočne minimalizovať a nahradiť poľskou vládou nad Východným Pomoransom. Na juhozápade stratilo Poľsko Sliezsko, významný Mieškov výdobytok. Idea poľskosti Sliezska bola živá ešte v moderných časoch, nezabudli o ňom Poliáci ani po prvej svetovej vojne. Jednako takmer celé Sliezsko sa vrátilo do poľských hraníc len po r. 1945, čo bolo spojené so stratou bývalých východoslovenských území, anektovaných Sovietskym zväzom. Len na Karpatskej hranici boli zmeny najmenšie.

Vráťme sa k otázke Podolínce. Zdá sa nám, že v 13. storočí tu došlo k stretnutiu dvoch kolonizačných prúdov – poľského a uhorského. Toto územie bolo geograficky spojené z nadohľadským i nadpopradským centrálnym Spišom, ale aj s povodím Visly, do ktorej ústi Poprad. Myslím si, že má pravdu Miroslav Števík, keď píše o prirodzenej hranici na hlavnom hrebeni Beskyd. No túto hranicu bolo možno hľadať aj na juh od Popradu, na vodnom rozhraní Baltského a Černomorského rozvodia. Za to, že sa tak nestalo, vďačíme nevýraznej hranici medzi povodím Popradu a Hornádu ako i sile uhorského štátu. Nemožno zamlčať, že od r. 1412 spišské mestá v poľskom zálohu prináležali rovnako mierou do Poľska, ako do Uhorska. Celkom sa tam vrátili v dobe pádu Rzeczpospolitej, v r. 1772 Teritoriálne straty Poľska na uhorskej hranici teda neboli veľké a tak túto hranicu možno uznať za najstabilnejšiu poľskú hranicu v kontexte celej poľskej histórie.

Pramene a literatúra

- ANNALES ALTAHENSES MAIORES, ed. Giesebrecht Wilhelm, Oefele Ludovicus B. Hannoverae 1891 (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum, t. 20).
- BISKUP, Marian, LABUDA, Gerard 1986: Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia. Gdańsk.
- BYSTRON, Jan Stanisław 1939: Czynniki magiczno-religijne w osadnictwie, Przegląd Socjologiczny 7. Poznań–Warszawa–Łódź, 25–46.
- ČEŠI A POLÁCI V MINULOSTI I, red. Macúrek Josef. Praha 1964.
- CHRONICI HUNGARICI COMPOSITIO SAECULI XIV, ed. Domanovszky Alexander, in: Scriptores rerum Hungaricarum, ed. Szentpéteri Emericus I. Budapest 1937, 217–505.
- CZARNOWSKI, Stefan 1939: Podział przestrzeni i jej ograniczenie w religii i magii, Przegląd Socjologiczny 7. Poznań–Warszawa–Łódź, 6–24.
- DOIWIAT, Jerzy 1965: Bela I węgierski w Polsce (1031/32–1048), Przegląd Historyczny 56, č. 1., Warszawa, 1–23.
- GIURESCU, Constantin C. 2000: Istoria Românilor I. București.
- GLADYSZ, Mikołaj 2002: Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku. Warszawa.
- GRZESIK, Ryszard 1993: Misja pomorska św. Wojciecha w świetle żywotu „Tempore illo“, Studia Warmińskie 30. Olsztyn, 149–157.
- GRZESIK, Ryszard 2003: Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku). Warszawa 2003.
- GRZESIK, Ryszard v tlači: Kontrowersyjna granica. Historiograficzne spory o węgiersko-polską granicę na Spiszu, v tlači v materialach konferencie Terra Scepusiensis, Levoča, november 2002.
- HALAGA, Ondrej R. 1975: Košice–Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275–1526). Košice.
- HISTORIA POMORZA 1 do roku 1466, red. Labuda Gerard, č. 1. Poznań 1969.
- JARITZ, Gerhard 2000: Introduction: The Multiplicity of Frontiers. Annual of Medieval Studies at CEU 6. Budapest, 167–170.
- KÓČKA-KRENZ, Hanna 2003: Dzieje Ostrowa Lednickiego w Poznaniu przed lokacją miasta, Kronika

- Miasta Poznania za rok 2003, č. 1. Poznań, 7–26.
- KORDUBA, Myron 1925: Zachidne pohranyče Halic'koji deržavy miž Karpatamy ta Dolišnym Sjanom, Zapsyky Naukovoho Tovarystva imeny Ševčenko 138–140. Lviv.
- KRYSTOFIAK, Teresa 1998: Giecz – Grodziszczko, stan. 1, gm. Dominowo, in: Civitates principales. Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej. Katalog wystawy. Gniezno, 45–48.
- KULTURA 1985: Kultura Polski średniowiecznej, red. Dowiāt Jerzy. Warszawa.
- KŪRBIS, Brygida 1987: Cystersi w kulturze polskiego średniowiecza. Trzy świadectwa z XII wieku, in: Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki, red. Strzelczyk Jerzy. Poznań, 321–342.
- KURNATOWSKA, Zofia 2000: Wielkopolska w X wieku i formowanie się państwa polskiego, in: Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy, red. Henryk Samsonowicz. Kraków, 99–117.
- KURNATOWSKA, Zofia 2001: Tworzenie się państwa gnieźnińskiego w kontekście europejskim, in: Polska na przełomie I i II tysiąclecia. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Poznań, listopad 2000. Poznań, 89–102.
- LABUDA, Gerard 1974: Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych. Poznań.
- LABUDA, Gerard 1988: Studia nad początkami państwa polskiego 2. Poznań.
- LABUDA, Gerard 1993: Udział książąt węgierskich w walkach polsko-pomorskich za Mieszka II czy za Kazimierza Odnowiciela?, in: Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors, rec. Hauziński Georgius. Stolpiensi [Ślupsk], 65–76.
- LABUDA, Gerard 2002: Mieszko I. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- MONARCHIA PIASTÓW 1038–1399, red. Derwich Marek. Warszawa–Wrocław 2003.
- NATANSON-LESKI, Jan 1953: Zarys granic i podziałów Polski najstarszej. Wrocław.
- PARCZEWSKI, Michał 1996: Początki sąsiedztwa polsko-rusko-słowackiego w świetle danych archeologicznych, in: Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9–11 V 1995, red. Parczewski Michał, Czopek Sylwester. Rzeszów, 69–80.
- PISKOZUB, Andrzej 1987: Dziedzictwo polskiej przestrzeni. Geograficzno-historyczne podstawy struktur przestrzennych ziem polskich. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- POVEŠŤ VREMENNÝCH LET 1: tekst i perevod, vyd. D. S. Lichačov. Moskva 1950.
- POWIERSKI, Jan 1993: Przekazy tatiszczewskie 6584 (1076) roku ze wzmiankami o stosunkach polsko-pomorskich, in: Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors, rec. Hauziński Georgius. Stolpiensi [Ślupsk], 77–96.
- RAJMAN, Jerzy 2000: Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu. Kraków.
- RAJMAN, Jerzy 2002: „In confinio terrae”. Definicje i metodologiczne aspekty badań nad średniowiecznym pograniczem. Kwartalnik Historyczny 109, č. 1, Warszawa, 79–96.
- RODZIŃSKA-CHORAŻY, Teresa 1996: Wczesnopiastowski zespół pałacowy na Wzgórzu Zamkowym oraz rotunda prosta pod katedrą w Przemyślu w świetle ostatnich badań, in: Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu. Materiały z konferencji – Rzeszów 9–11 V 1995, red. Parczewski Michał, Czopek Sylwester. Rzeszów, 133–149.
- SEMKOWICZ, Władysław 1925: Geograficzne podstawy Polski Chrobrego, Kwartalnik Historyczny 39. Lwów, 258–314.
- SIMONIS DE KÉZA 1999: Gesta Hungarorum. Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians, ed. and transl. Veszprémy László, Schaer Frank, With a study by Jenő Szűcs. Budapest.
- STARNAWSKA, Maria 1999: Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu. Warszawa 1999.
- ŠTEVÍK, Miroslav 2001–2002: Sídelná štruktúra kopijnických osád, cestná sieť, strážne a zásekové miesta na Spiši v stredoveku. Z minulosti Spiša 9–10. Levoča, 51–63.
- ŠTEVÍK, Miroslav 2002 a kol.: Lubovniansky hrad. Zamek lubowniański. Stará Lubovňa.
- ŠTEVÍK, Miroslav 2003: Najstaršie názvy a písomné doloženie, polohy a vývoj (zaniknutých) osád severovýchodného Spiša v neskorom stredoveku (1250–1526), in: K stredovekým dejinám Spiša, zost. M. Števík. Stará Lubovňa, 83–114.
- TYMIENIECKI, Kazimierz 1961: Polska w średniowieczu. Warszawa.
- TYSZKIEWICZ, Jan 2003: Geografia historyczna Polski w średniowieczu. Zbiór studiów. Warszawa.
- WĘDZKI, Andrzej 1970–1973: Reinbern, in: Słownik starożytności słowiańskich 4. Wrocław–Warszawa–Kraków, 486.
- WŁODARSKI, Bronisław 1966: Polska i Ruś 1194–1340. Warszawa.
- ŽITJE MEFODIJA 1967, Žitje Mefodija. Život Metodějův, in: Magnae Moraviae fontes historici 2. Brno, 134–163.

Jazyková korektúra: Martin Homza (Bratislava)

- 1 Rôzne pojmy hranice predstavil Jaritz 2000. Na s. 166 zoznam prednášok, ktoré predniesol na seminári *Constructing and Deconstructing Frontiers. An International Workshop*, February 19–21, 1999. V poľskej etnografickej literatúre na temu spojenia medzi priestorom a náboženstvom diskutovano už pred druhou svetovou vojnou, porov. Czarnowski 1939; Bystron 1939.
- 2 Analýze vnútorného pohraničia je venovaná monografia Rajman 2000 z cennými metodologickými poznámkami (hranica-pohraničie); Porov. aj Rajman 2002.
- 3 Števík 2002, 49–54. Rajman 2000, 16–17 upozorňuje, že cirkevné hranice sa nie vždy pokrývali s vnútornými hranicami. Myslím si, že hranice územnej metropoly nemohli prekročiť hranice štátu.
- 4 Kurnatowska 2000, 105. Autorka datuje hrad v Gieczu na 40-te roky 10. storočia. Taktiež Krysztofak 1998, 46. Podľa Hanny Kóčki-Krenz(ovej) posledné dendrochronologické analýzy vykázať, že giecký hrad mohol vzniknúť ešte v 9. storočí. Porov. Kóčka-Krenz 2003, 10.
- 5 Piskozub 1987, 11–42. Na s. 36 autor píše: „Równanie: Polska = dorzecze Wisły i Odry – określa podstawy geograficzne naszego kraju w sposób jednoznaczny“.
- 6 *Annales Altahenses Maiores*, 41 s. a. 1046: *Illuc etiam Bratizlao dux Boemorum, Kazimir Bolaniorum, Zemuzil Bomeraniorum advenerunt atque regem donis decentibus honoraverunt*. Meno Zemuzil – Ziemomysł je argumentem, ktorý hovorí za teóriu o príbuzenstve pomorských vládarov s Piastovcami.
- 7 Simonis de Kéza 1999, 120 (177): *Dum autem ista ita fierent, Andreas, Bela et Luenta de Boemia in Poloniam transeuntes a Misca Polonorum duce amicabiliter sunt recepti; ubi Bela Pomoraniae duces duello devincens, filia Miskae sibi datur in uxorem. Quod Andreas et Luenta aegre ferentes, ne ipsius nomine viverent in Polonia, in Rutheniam transierunt*. Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, kap. 78–80, s. 334–336. Analýzu pozri: Dowiat 1965 (pobyt kniežat v Poľsku na začiatku 30-tých rokov 11. stor.); Labuda 1993 (ich pobyt na začiatku 40-tých rokov); Monarchia Piastów 1038–1399, 13 a 14 (R. Grzesik).
- 8 O stredovekej histórii križiakov najlepšia poľská syntéza: Biskup, Labuda 1986, sedmohradská epizóda 112–117; porov. tiež Giurescu 2000, 273–275. V slovenskej literatúre pozri Halaga 1975. Celok otázok zviazaných z premenami poľsko-nemeckej hranice v dejinách prediskutoval Labuda 1974.
- 9 Tak charakterizuje ich krakovský biskup Matúš v liste z 1147 r. do Bernarda z Clairvaux, v ktorom ho pozýva kázať na ruských zemiach. Text charakteristiky Kürbis 1987, 325.
- 10 Príklady takých výprav podávajú np.: Powierski 1993; Gładysz 2002, 92. Fundamentálna dodnes zostáva monografia: Włodarski 1966. Zdá sa, že poľsko-ruské styky v stredoveku čakajú na novú osvetlenie – monografiu.
- 11 Labuda 2002, 174–175: „W strukturze państwa piastowskiego wyraźnie zarysował się podział na Polskę północną, której rdzeń tworzyła Wielkopolska, Kujawy i Mazowsze, wraz ze zmiennym w ciągu dziejów pasmem nadmorskiego Pomorza i Prus (zwornikiem komunikacyjnym tej polaci Polski była rzeka Wisła) oraz na Polskę południową, której trwałym składnikiem była przede wszystkim Ziemia Krakowsko-Sandomierska z jednej strony, aż po rzekę Bug, z drugiej zaś Śląsk aż po Nysę Łużycką, z Odrą jako główną arterią komunikacyjną“.
- 12 Vedomie o dávnej prínaľežnosti Sliezska do Poľska sa udržiavalo po celé storočia, Labuda 1974, 76–78. V prípade Sliezska malo zmysel používanie inak propagandistického termínu: „stará Piastovská krajina“.

Zusammenfassung

Entstehung und Änderungen der Grenzen von Piastischen Polen

Die Grenze kann in verschiedenen Kontexten funktionieren: symbolischen, mentalen, sozialen. Die populärste ist jedoch ihre territoriale Bedeutung. Sie trennt die verschiedene Siedlungsgruppen, wie Gemeinden, Stämmen, Staaten, voneinander ab. Im Frühmittelalter existierten meistens breite Gürtel von unbesiedelten Gebieten, die die naturellen Grenzen schufen. Sie wurden nur während der Kolonisation besiedelt. Als Erfolg schuf man die lineare Grenze. Dabei ging es zum Konflikt in der Grenzzone. Als Beispiel kann ein Streit um Ober-Popper-Gebiet im 13. und Anfang des 14. Jhs. dienen, der lebendig von der polnischen, ungarischen, aber meistens slowakischen Geschichte untersucht wird. Die slowakischen Forscher analysieren die Geschichte der polnischen Grenze nur von diesem schmalen Gesichtspunkt. Deshalb versuche ich ein synthetischer Grundriss des Schaffens der polnischen Grenze vorzustellen.

Es gab zwei theoretischen Staatsgründungszentren Polens: der in Klempolen am Ende des 9. Jhs. existierte Wislaner-Staat und sich in heutigen Großpolen im 10. Jh. entwickelter Polaner-Staat. Dieser zweite, mit dem Zentrum in Gnesener Seeland, fing schnell eine Expansion an. Am Anfang war die nördliche Richtung am wichtigste, zum Pommerellen, das in Mündung von Weichsel lag, und zum Pommern, nach reichen Kaufmannsstädten Stettin und Wollin, die im Mündungsgebiet von Oder lagen. Dank der Besetzung von diesen Gebieten konnte der polaner (polnischer) Herrscher die mittlere und untere Flußläufe von Oder und Weichsel kontrollieren. Pommern gehörte zu Polen nur eine kurze Zeit

und musste schon am Anfang des 11. Jhs. unabhängig sein. Nur im 12. Jh. war dieses Gebiet enger mit Polen verbunden (als polnischer Lehen), aber seitdem verbanden sich die lokalen Herrscher (aus Greifen-Dynastie) an Dänemark und Brandenburg. Nach ihrer Versterbung wurde das ganze Pommern an Brandenburg und danach an Preußen und Deutschland angegliedert, nach 1945 es zu Polen gehört. Pommerellen wurde enger mit Polen verbunden. Es war endlich seit Boleslaus dem Schiefmund ein Teil von Polen, obwohl wurde von heimischen Herzögen geherrscht. Polen interessierte sich auch an der Expansion nach Pruzen (Mission von Hl. Adalbert). 1226 siedelte der Herzog von Masowien, Konrad, die deutsche Ordensritter an, die dort eigenen Staat schufen. Er wurde seit dem Anfang des 14. Jhs. eine Bedrohung für Polen, 1308 setzte Pommerellen ein. Nur nach dem 2. Thorner Friedensvertrag kehrte Pommerellen als Königspreußen nach Polen wieder, die Reste von ehemaligen Pruzen ließen in der Herrschaft vom Orden, seit 1525 als polnischer Lehen (als s. g. Herzogspreußen). Pommerellen wurde nach der Teilung Polens an Preußischen Königtum angegliedert, nach dem 1. Weltkrieg wieder ein Teil Polens schuf. Herzogspreußen blieben bis 1945 als Ostpreußen in deutscher Herrschaft, sie wurden nach dem 2. Weltkrieg geteilt. Die nördliche Teil mit Königsberg (Kaliningrad) wurde an der Sowjetunion (Russland) inkorporiert, südliche an Polen.

Die Piasten verwirklichten auch die südliche Expansion, nach oberen Lauf von Oder und Weichsel. Es ist nicht verwunderlich, wenn man bemerkt, dass das ganze Gebiet Polens in Zuflußgebiet von beiden Flüssen liegt. Ehemaliges Gebiet des Wislaner-Staates (heutiges Klempolen) gehörte im 10. Jh. zum Böhmen. Im Osten wurden die westslawischen Gebiete von Rus angesetzt. Die lineare polnisch-ruthenische Grenze, die seit dem 11. Jh. funktionierte, schnitt die Gebiete der dichten („Lędzianer“) Besiedlung durch. Sie änderte sich nur im Mitte des 14. Jhs., als Kasimir der Große Haliczzer Rus an Polen angegliederte. Im Süden ging die „wislaner“ Siedlung zu Karpaten, aber die aktive Durchsetzung von Bergen fing im 13. Jh. an. Damals trafen sich in Oberzipf die polnische und ungarische Kolonisationsströmungen, was mit einem kirchlichen (und politischen) Konflikt um Pudleiner Gau erfolgte.

Schlesien, das auch im 10. Jh. zu Böhmen gehörte, war bis zum Anfang des 12. Jhs. ein Streitgebiet zwischen Polen und Böhmen. Seit Ende des 13. Jhs. huldigten die schlesischen Piasten den böhmischen Herrscher, so dieses Land löst von Polen ab.

Auch im Westen verließ Polen die Gebiete, als die schlesische Herzöge das Leubuser Land den brandenburgischen Markgrafen verkauften. Die polnisch-brandenburgische Grenze trennte Großpolen von Pommern ab, war aber stabil. Jedoch war die südliche Grenze gegen Ungarn (heute Slowakei – in Karpaten) die stabilste Grenzstrecke, die (mit kleinen Ausnahmen) seit dem Mittelalter bis heute unverändert funktioniert.

